

УДК 343.115

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ: ЗМІНА МОДЕЛІ (У СВІТЛІ ЗАКОНОПРОЕКТІВ № 7022 ТА № 7022-1)?

Роман ГРИЦАЄНКО,

аспірант

Львівського університету бізнесу та права

АНОТАЦІЯ

У статті автор аналізує положення проектів законів, спрямованих на вдосконалення інституту суду присяжних у кримінальному процесі в Україні. Дослідження низки пропонує нововведень, серед яких – збільшення кількості присяжних, розмежування колегії професійних суддів і непрофесійних з виокремленням окремих повноважень для кожної, дали змогу сформулювати висновки про можливу зміну моделі суду присяжних з континентальної на класичну – англосаксонську.

Ключові слова: суд присяжних, присяжні, вирок, вердикт присяжних, невмотивований відвід присяжних.

IMPROVEMENT OF THE JURY TRIAL: CHANGE OF THE JUDICIAL MODEL (IN THE LIGHT OF THE BILLS № 7022 AND № 7022-1)?

Roman HRYTSAIENKO,

Postgraduate Student of

Lviv University of Business and Law

SUMMARY

In the framework of this article the author analyzes the provisions of the draft laws aimed at the improvement of the institute of the jury trial in the criminal process in Ukraine. The research of a number of the suggested legal developments, among which there are an increase in the number of jurors, the delineation of the panel of professional and lay judges, with the allocation of individual authorities to each of them, presented an opportunity to conclude about the possible change of the jury trial model from the Continental to the classical one – the Anglo-Saxon.

Key words: jury trial, jury, judgement, jury verdict, peremptory challenge.

Постановка проблеми. Інститут присяжних не є новим для вітчизняного законодавства, однак у практичній площині не отримав значного застосування. Так, упродовж 2016 року, відповідно до ст. 31 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, судом присяжних розглянуто 51 кримінальну справу [1]. Ще кілька років тому заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Станіслав Кравченко наголошував, що реальне функціонування інституту присяжних стало б важливим етапом у судовій реформі, демократичним важелем захисту прав і свобод людини, забезпечило б зміцнення народного контролю за процесом правосуддя, як наслідок, дало б змогу відновити довіру до суду [2].

Можливість здійснювати саме судову владу народом знайшла своє правове закріплення в ч. 4 ст. 124 Конституції України, відповідно до якої «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних», а також у ч. 1 ст. 127 Основного Закону, де передбачено, що «у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних» [3]. Однак на практиці реалізувати своє конституційне право на участь у правосудді як присяжний виникла в громадян лише з ухваленням нового Кримінального процесуального кодексу України.

Водночас варто відмітити, що запроваджена континентальна модель суду присяжних у кримінальному судочинстві значно покритиковано в наукових колах. Так, наприклад, В. Шишкін наполягає на тому, що «судом присяжних за своєю суттю у відомих у світі правових системах є лише журі» [4, с. 689]. Аналізуючи суд присяжних, С. Прилуцький кваліфікує його як окрему форму організації суду, «коли розгляд і вирішення однієї справи здійснюється дво-

ма роздільними судовими складами: по-перше, журі, що складається із народних представників, і, по-друге, професійним суддею, причому перші вирішують питання про винність підсудного (питання факту), а другий – про застосування до даного випадку норм права на основі рішення присяжних (питання права)» [5, с. 199]. Тому впроваджена вітчизняним кримінально-процесуальним законодавством модель суду присяжних часто кваліфікується вітчизняними дослідниками цієї проблематики як підміна понять.

Актуальність теми дослідження. Стратегією реформування судочинства, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженою Указом Президента України [7], визначається потреба в подальшому розвитку інституту суду присяжних і його застосуванні, що сприятиме вдосконаленню процесуального забезпечення справедливості й права на захист під час кримінального провадження. План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р, також ставить завдання вдосконалити порядок розгляду кримінальних проваджень колегіально судом і судом присяжних.

Стан дослідження. Потребу реформувати чинну модель суду присяжних у кримінальному судочинстві України обґрунтовувала низка вітчизняних науковців, серед яких – Р. Качур, Т. Нешик, С. Прилуцький, В. Тернавська. Однак у статті ми більше приділимо увагу поданим до Верховної Ради України Законопроектам, щоб краще зрозуміти, в якому напрямі розвиватиметься інститут присяжних у нашій державі.

Мета й завдання статті. У науковій літературі по-різному ставляться до цього інституту: від численних пропозицій

його реформування та обґрунтування недоцільності його існування взагалі. У рамках статті ми проаналізуємо основні пропозиції стосовно вдосконалення інституту суду присяжних у вітчизняному законодавстві, що висловлюються в науковій літературі, а також уносяться як законопроекти на розгляд українського парламенту, з виокремленням основних тенденцій його трансформації.

Виклад основного матеріалу. Нині до вищого законодавчого органу подано два Законопроекти: «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку розгляду кримінальних проваджень колегіально судом та судом присяжних» (реєстр. № 7022), поданий Кабінетом Міністрів України [8], і «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення функціонування суду присяжних в Україні» (реєстр. № 7022-1) [9], поданий народним депутатом України С. Власенком, які розглянуті відповідними комітетами й у квітні 2018 року обидва повернуті на доопрацювання. Водночас Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України за результатами розгляду в першому читанні Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення функціонування суду присяжних в Україні» (реєстр. № 7022-1) прийняти за основу й у разі доопрацювання його до другого читання врахувати слушні положення Проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку розгляду кримінальних проваджень колегіально судом та судом присяжних» (реєстр. № 7022).

Грунтовний правовий аналіз обох Законопроектів дає можливість виокремити спільні риси та з'ясувати ключові тенденції подальшої реформи інституту присяжних.

Передусім мова йде про розширення юрисдикції суду присяжних на ширше коло злочинів. Сьогодні, за чинним КПК України, передбачена можливість розгляду кримінального провадження судом присяжних стосовно особи, обвинуваченої в учиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з огляду на що в науковій літературі робиться висновок про формальний характер законодавчої фіксації інституту присяжних [10, с. 13]. Проект Закону України, розробленого Міністром, пропонує розширити юрисдикцію суду присяжних злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше ніж вісім років. У свою чергу, Законопроект № 7022-1 передбачає, що «судове провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого (одного із обвинувачених) – судом присяжних» [9]. У юридичній науковій літературі висловлюється також думка, щоб провадження в суді присяжних здійснювалося в обов'язковому порядку (а не лише за клопотанням обвинуваченого) стосовно всіх злочинів, за які передбачено довічне ув'язнення, так як це допоможе більш справедливо вирішувати такі резонансні справи [16, с. 85].

Обидва Законопроекти пропонують розмежування функцій колегії присяжних і професійних суддів. Відповідно, присяжні вирішуватимуть у своєму вердикті лише питання юридичного факту, а професійний суддя на основі вердикту присяжних і норм кримінального права постановляє вирок. У зв'язку з цим пропонується внести до КПК

України визначення нового поняття – «вердикт», під яким розуміють рішення суду присяжних за наслідками розгляду судового провадження щодо винуватості чи невинуватості підсудного в учиненні кримінального правопорушення. Відповідно, Законопроект № 7022-1 містить і нове визначення суду присяжних як форми колегіальної реалізації судової влади безпосередньо громадянами України з винесенням вердикту підсудному за результатами розгляду кримінального провадження в порядку, визначеному КПК України. Такий підхід кардинально відрізняється від моделі функціонування суду присяжних за нормами чинного кримінально-процесуального законодавства. Згідно з ч. 3 ст. 383 КПК України, усі питання, пов'язані із судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч. 3 ст. 331 цього Кодексу, судді і присяжні вирішують спільно. Це означає, що й питання факту, і питання права належать до компетенції спільної колегії професійних суддів і так званого народного елемента – присяжних.

Загалом у юридичній науковій літературі суд присяжних зі змішаною колегією (в такому вигляді він діє й в Україні) часто кваліфікують як окрему форму участі представників народу в здійсненні правосуддя [11, с. 28]. Спроба запровадити суд присяжних (як іноді зазначають, справжнє журі) в континентальній правовій системі призвела до певного викривлення правової природи цього інституту. Цей іноземний інститут у його чистому вигляді зазнав значних змін, що дає змогу кваліфікувати його як певну гібридну форму суду присяжних [12]. Пропонована в Законопроектах модель суду присяжних з окремими колегіями має риси класичної англо-американської моделі.

Висловлена в Проектах Законів України пропозиція стосовно збільшення кількості присяжних давно звучить у фаховій науковій літературі. За чинним кримінально-процесуальним законодавством України, до складу суду присяжних входять лише три присяжні, що, на думку багатьох дослідників цієї проблематики, занадто мало. З огляду на це, звучать ідеї про збільшення репрезентативності журі, що, у свою чергу, сприятиме їхній незалежності та зменшенню тиску або впливу з боку професійних суддів під час прийняття судового рішення в умовах функціонування єдиної колегії. У вищезгаданих Законопроектах стосовно вдосконалення інституту суду присяжних в Україні пропонується збільшити кількість присяжних до дванадцяти осіб, що знову ж таки властиво англо-американській моделі суду присяжних.

Законопроекти також пропонують змінити процедуру відбору присяжних. Сьогодні набуття статусу присяжного здійснюється на добровільній основі шляхом так званого «самовисування», однак «така процедура формування списку присяжних через особисте звернення громадян передбачає високий рівень самостійної ініціативи кандидатів» [13, с. 88]. У вітчизняному законодавстві передбачено отримання згоди особи на її включення до списку присяжних. На практиці місцеві ради, з метою формування й затвердження списку громадян, які надали згоду бути присяжними, подають оголошення (на своєму офіційному сайті, в місцевих засобах масової інформації) про формування списку присяжних з указівкою, що бажаючі можуть подати пакет документів, у разі відповідності цих осіб законодавчим вимогам до особи кандидата в присяжні таку особу включають до списку присяжних конкретного суду. Така процедура далека від досконалості, а це призводить до того, що суди мають проблему з неуккомплектованістю суду присяжних, з огляду на певну пасивність громадян, низький рівень довіри до судової влади, низьку правосвідомість. Крім того, беручи до уваги той факт, що на оголошення про формування списку присяжних не звертає уваги більшість населення, з огляду на короткі строки для

подачі документів і їх чималий перелік, можна підсумувати, що все це в комплексі негативно впливає на зацікавленість пересічного громадянина брати участь у здійсненні судочинства. На відміну від нашої держави, в багатьох європейських державах бути присяжним кваліфікується як обов'язок громадян такої держави. Та й процедура формування журі присяжних значно відрізняється. Так, до речі, у Франції як взірця континентальної моделі суду присяжних застосовується метод випадкового відбору, в основі якого покладено список виборців.

Законопроект № 7022-1 пропонує внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», визначивши, що присяжним є громадянин України, який досяг тридцятирічного віку, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом, і включений до списку виборців, відповідає вимогам, що визначаються до присяжних цим і процесуальним законом, і якого залучають до здійснення правосуддя. Тобто пропонується змінити підхід до формування списку з використанням спеціальної електронної програми, що здійснюватиме вибірку зі списку виборців. Також у ч. 4 ст. 67 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пропонується закріпити, що список присяжних затверджується щорічно на основі реєстру виборців у період з першого вересня й уважається оновленим з дати отримання відповідного списку судом, але не пізніше ніж першого січня наступного року. Загалом метод випадкового відбору громадян – присяжних засідателів – позитивно оцінюється в західноєвропейській доктрині. Як зазначається в юридичній доктрині, метод випадкового відбору залишається для багатьох синонімом єдиного демократичного вибору [14]. За формування списку присяжних шляхом автоматизованого випадкового вибору зі списку місцевих виборців, які відповідають вимогам закону, без участі місцевих рад і територіальних управлінь Державної судової адміністрації України виступають і вітчизняні дослідники інституту присяжних в Україні [15, с. 164].

З огляду на те, що пропонується відмежувати колегію присяжних і професійного суддю, автор Законопроекту № 7022-1 пропонує ввести до законодавства, яке регулює функціонування суду присяжних, нового суб'єкта – старшину присяжних. На нього покладається низка процесуальних обов'язків: він є своєрідним посередником між присяжними й головуючим та іншими учасниками судового процесу, він організовує голосування присяжних у нарадчій кімнаті, оголошує вердикт. Сьогодні в умовах змішаної колегії головуючий, він же професійний суддя, керує нарадою суду. З огляду на це, такий підхід зазнає значної критики в науковій літературі, порушуючи питання можливого тиску на думку присяжних, навіть непрямого, адже присяжні не обізнані з юридичною термінологією, не володіють тонкощами застосування кримінального закону тощо.

Іншим пропонованим нововведенням є можливість заявити невмотивований відвід. У юридичній літературі під інститутом відводу пропонують розуміти одну з гарантій законності, регламентованого кримінальним процесуальним законодавством України засобу забезпечення усунення від участі в кримінальному провадженні осіб, щодо яких є сумніви в їхній об'єктивності, неупередженості, шляхом з'ясування відповідних обставин, у разі їх підтвердження заміни іншими особами з дотриманням відповідного процесуального оформлення результатів. Нині КПК України передбачає лише можливість заявити вмотивований відвід. Уільям Бернем, який досліджував проблеми суду присяжних у США, вказує, що право на невмотивований відвід кандидата в присяжні засідателі є демократичним надбанням, гарантією забезпечення чесного й сумлінного розгляду справи та винесення справедливого рішення.

Ми підтримуємо пропозицію вітчизняних дослідників цієї проблематики, серед яких й А. Солодков, передбачити таку можливість у законодавстві України [11, с. 131].

Висновки. Аналіз Законопроектів стосовно вдосконалення інституту присяжних, один із яких навіть рекомендовано Верховній Раді України прийняти за основу, дає змогу виокремити кілька основних тенденцій реформування суду присяжних: збільшення кількості присяжних засідателів, виокремлення окремо колегії непрофесійних суддів (присяжних), які самостійно виносять вердикт про винуватість або невинуватість обвинуваченого в учиненні злочину. Перелічені пропоновані зміни свідчать про готовність перейти в Україні до класичної моделі суду присяжних, про що вже давно йде мова в наукових колах. Однак нині обидва Законопроекти направлені на доопрацювання, а тому, як складеться подальша доля інституту присяжних в Україні, прогнозувати ще зарано.

Список використаної літератури:

1. Аналіз стану здійснення судочинства в 2016 році (за даними судової статистики). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576).
2. Попри невдоволення судовою системою, громадяни утримуються від участі в суді присяжних – заступник Голови ВССУ Станіслав Кравченко. URL: http://sc.gov.ua/ua/novini_zh_zh_pivrichchja_2015_roku/popri_nevdovolennja_sudovoju_sistemoju_gromadjani_utrimujutsja_vid_uchasti_v_sudi_prisjazhnih_zastu.html.
3. Конституція України.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. / за ред.: О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк. Харків: Фактор, 2013. 1072.
5. Прилучський С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
7. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
8. Проект Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку розгляду кримінальних проваджень колегіально судом та судом присяжних. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62400.
9. Проект Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення функціонування суду присяжних в Україні. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62420.
10. Грубінко А.В., Ярчук Н.М. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 1. С. 11–15.
11. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2015. 231 с.
12. Le jury populaire: véritable juge ou simple expression de la démocratie. URL: <http://www.philodroit.be/IMG/pdf/colloquieliegetexte.pdf>.
13. Нешик Т. Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2014. Май. С. 84–89.

14. d'Yves Sintomer. Le pouvoir au peuple. Jurys citoyens, tirage au sort et démocratie participative. La découverte, mars 2007. URL: http://dial.uclouvain.be/memoire/ucl/en/object/thesis%3A2450/datastream/PDF_01/view.

15. Шувальська Л.Р. Особливості правового статусу присяжного як суб'єкта кримінального судочинства України. Наше право. 2015. № 6. С. 162–169.

16. Совгиря О.В., Дещенко Ю.А. Реалізація конституційного права громадян на безпосередню участь в здійсненні правосуддя через суд присяжних. Молодий вчений. 2015. № 5 (20). Частина 3. С. 83–86.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Грицасенко Роман Леонідович – аспірант Львівського університету бізнесу та права

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Hrytsaienko Roman Leonidovych – Postgraduate Student of Lviv University of Business and Law

rgrytsayenko@gmail.com

